

Het spel centraal

Ontwikkelingsgericht onderwijs gaat door

Het is de moeite waard om kennis te nemen van de nieuwe uitgave van *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw* (Janssen-Vos & Van der Meer, 2017). Het belang van spel voor de ontwikkeling van kinderen staat (als vanzelf) nog steeds centraal, maar is voorzien van nieuwe inzichten. Hoe heeft het spelconcept zich ontwikkeld?

Willemieke de Jong
(w.dejong@driestar-educatief.nl) is docent pedagogiek aan Driestar Hogeschool in Gouda en promovenda aan de Vrije Universiteit in Amsterdam

Hoe is de visie op spel vanuit het paradigma van de cultuurhistorische theorie van Lev Vygotsky (1896-1934) door de jaren heen ontwikkeld en aangescherpt? En hoe wordt die visie verbonden met actuele onderwijspraktijken en actuele ontwikkelingen in het onderwijs?

Basisontwikkeling

De basis is gelijk gebleven: een spelgeoriënteerd curriculum is de kern van het onderwijs aan jonge kinderen. Al 25 jaar wordt gebouwd aan een stevig theoretisch kader door schoolbegeleiders, kleuterleerkrachten, leerkrachten van groep 3 en groep 4, docenten en wetenschappers samen. In de nieuwe uitgave van het boek *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw* (Janssen-Vos & Van der Meer, 2017) zijn er expliciete verbindingen gemaakt met (actueel) onderzoek. De manier van werken, zoals dat gestalte krijgt binnen basisontwikkeling, stoelt op de leer- en ontwikkelingstheorie van Vygotsky. Het biedt een onderbouwing voor een doorgaande ontwikkelingslijn van peuter naar schoolkind, die vakoverstijgend is en waar de brede persoonsvorming centraal staat. Het is niet toevallig dat dit onderwijsconcept gestalte kreeg juist in een tijd waarin er stevig gediscussieerd werd over de nieuwe basisschool die in 1985 een feit werd. Maar ook in de huidige tijd, waarin het belang van spel breed gedragen wordt, is het essentieel dat er conceptueel gedacht en gehandeld wordt om boven het toevallige karakter van het werken met jonge kinderen uit te komen. En dat is ook precies waarom basisontwikkeling toekomstgericht is. Vanuit een pedagogisch perspectief krijgen het handelen en de curriculumopbouw vorm en terecht reikt dit

verder dan de smalle opvatting waarin leerlingen vooral moderne, economische vaardigheden leren (Janssen-Vos & Van der Meer, 2017).

Spel

Er zullen weinig mensen zijn die het belang van spel voor de ontwikkeling van het jonge kind ontkennen, maar de ervaring leert ook dat er op heel diverse manieren naar spel gekeken wordt. Onderschrijven van het belang van spel maakt niet meteen duidelijk wat onder spel verstaan wordt, en waaraan het moet voldoen wil het een bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van kinderen. Ook de rol die leerkrachten moeten innemen, heeft men niet altijd helder voor ogen. Het gevoel bestaat nogal eens dat het vooral om vrij spel moet gaan en dat de leerkracht op afstand moet blijven om het spel niet te verstoren en kinderen zelfstandig de gelegenheid moet geven om hun emoties te reguleren. Vervolgens raken leerkrachten teleurgesteld, omdat het spel van kinderen niet op gang komt, onvoldoende kwaliteit heeft of te weinig oplevert in de zin van leeropbrengsten. Spel blijkt veel meer dan het reguleren van emoties. Spel binnen basisontwikkeling moet gezien worden als een format voor activiteiten. Het is een manier om kinderen in te laten groeien in de sociaal-culturele werkelijkheid. In kinderlijke versies van levensechte situaties nemen kinderen deel aan het echte leven. Het is leren voor het echte leven van nu. Kinderen worden serieus genomen als deelnemers aan onze samenleving. Spel binnen basisontwikkeling is niet zozeer 'een spelletje doen' of een ontspanning na de werkles, maar veel meer de kern waarop het onderwijsaanbod wordt gebouwd. De kenmerken van het spel als format kunnen samengevat worden in: spel is vrij en gebonden tegelijkertijd (Janssen-Vos & Van der Meer, 2017). Vrij omdat er altijd ruimte is voor kinderen om een eigen inbreng te hebben en er zo persoonlijke versies van sociaal-culturele praktijken kunnen ontstaan. Tegelijkertijd betekent het hebben van een eigen inbreng geen absolute vrijheid en zijn er vier typen regels te onderscheiden (Janssen-Vos, Van der Meer, 2017):

© Van Gorcum

• Foto's: Femke van den Heuvel

Spel binnen basisontwikkeling moet gezien worden als een format voor activiteiten

1. **Sociale regels** die aangeven hoe we met elkaar omgaan;
2. **Technische regels** die aangeven hoe je culturele objecten, zoals een klopper, moet hanteren;
3. **Conceptuele regels** die verbanden leggen tussen verschijnselen of stukjes informatie, zoals een recept helpt bij het maken van een goed beslag;
4. **Strategische regels** die aangeven hoe we moeten handelen, zoals plannen maken en problemen oplossen.

Er is een belangrijke rol weggelegd voor volwassenen: de volwassene moet initiatief durven nemen, zichzelf kennen en goed kijken en luisteren naar kinderen. Volwassenen weten immers hoe het eraan toegaat in de 'echte wereld' en waar zij zelf staan. Zij kennen de regels die kinderen zich nog eigen moeten maken. Zij weten hoe groot de ruimte voor de eigen inbreng is en waar die begrensd moet worden. Zo kunnen kinderen op weg geholpen worden. Er is niks mis mee om je als leerkracht met het spel van kinderen te bemoeien. Het gaat daarbij om zinvolle en rijke interacties tussen kinderen onderling en tussen kinderen en de leerkracht. De leerkracht laat kinderen niet aan hun lot over, maar laat tegelijk voldoende ruimte over voor de persoonlijke inbreng van kinderen. De begeleiding is betekenisvol voor iedereen en doelgericht, waarbij de brede persoonsontwikkeling centraal staat. Het spel is geen leerstofverstopper, maar een serieuze echte praktijk. Het aanleren van kennis en vaardigheden

wordt altijd verbonden met het nemen van een rol in een levensechte praktijk. Kinderen leren verantwoordelijkheid te nemen en verantwoording daarover af te leggen. Ze leren ook dat hun aandeel ertoe doet en dat ze altijd te maken hebben met andere kinderen en volwassenen. Deze manier van werken sluit daarom, niet onbelangrijk, naadloos aan bij het doel zoals in de Wet bevordering actief burgerschap en integratie is verwoord: 'De bereidheid en het vermogen deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren'.

Ontwikkelperspectief

Hoewel basisontwikkeling altijd al praktijkgericht was, is er in de loop van de jaren een steeds duidelijker ontwikkelperspectief beschreven, startend vanuit de peutergroep en doorlopend tot en met groep 3 (Janssen-Vos & Van der Meer, 2017). Dat is sterk, want zo wordt het ontwikkelperspectief in een bepaald thema of sociaal-culturele praktijk (kamperen/op reis gaan bijvoorbeeld) goed zichtbaar: er valt voor iedereen iets te spelen en te leren. Met name de praktijkbeschrijvingen vanuit groep 3 zullen (aankomende) leerkrachten een beeld kunnen geven over hoe basisontwikkeling in deze groep vorm krijgt. Te vaak grijpen leerkrachten in groep 3 terug op een programmagerichte aanpak, omdat ze niet goed weten hoe ze spel een plek kunnen geven als kinderen 'moeten' gaan lezen en rekenen. Daarom is het echt een verrijking dat het ontwikkelperspectief van spel bij de belangrijke kernactiviteiten is beschreven, maar ook in hoofdlijnen

de methodiek van lezen/schrijven en van rekenen/wiskunde. Om concreet te maken hoe een ontwikkelingsperspectief van peuter tot en met groep 3 wordt beschreven, volgt nu een beschrijving van een willekeurig hoofdstuk uit het boek *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw* als voorbeeld

(Janssen-Vos & Van der Meer, 2017). Hoofdstuk 2 gaat over thematiseren, ofwel spelverhalen verbinden. Na de inleiding volgt een herinnering van de auteur aan de zomervakantie zoals ze die vroeger thuis meemaakte. In de zomervakantie gingen ze als gezin kamperen en dat begon met het maken van plannen over waar ze dat jaar naartoe zouden gaan. Folders kwamen op tafel en vlak voor de vakantie kwamen de kampeerspullen naar beneden en pakte iedereen zijn tas in. Voor in de auto kwam een

tas met verrassingen voor onderweg. Na de herinnering volgt de reflectievraag: welke onderwerpen speelden bij jou thuis die je nu als thema voor jonge kinderen ziet? Na de reflectievraag wordt de 'theorie' uitgewerkt in verschillende (sub)paragrafen en daarbij is in elke paragraaf (!) een praktijkbeschrijving van peuters, kleuters en groep 3-leerlingen opgenomen. De theorie en praktijkbeschrijvingen wisselen elkaar binnen de paragraaf af. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting. Dat is krachtig, want er komt in de hoofdstukken zoveel aan bod dat het prettig is om via een samenvatting te kunnen controleren of je nog 'on track' bent. Zeker voor studenten is een samenvatting een goede ondersteuning bij het studeren.

Cirkel van basisontwikkeling

Het werken met de cirkel van basisontwikkeling is nog steeds actueel. Het model is bedoeld om doelen te verbinden aan betekenisvolle activiteiten. De beschreven voorbeelden laten het zoeken naar een zogenaamde 'taartpunt' bij een activiteit van professionals zien (Janssen-Vos & Van der Meer, 2017). Bij elke activiteit zoekt de leerkracht namelijk naar doelen uit het hart van de cirkel (de zogenaamde voorwaarden), het middenstuk van de cirkel (de brede vormingsdoelen) en de buitenste rand van de cirkel (de specifieke kennis en vaardigheden). Zo wordt concreet gemaakt hoe het model in de praktijk wordt ingezet en hoe het 'werkt'. Het model helpt om de verschillende soorten doelen uit de cirkel in samenhang te blijven zien en gericht te blijven op de brede ontwikkeling. Deze doelencirkel drukt ook uit hoe er naar ontwikkeling wordt gekeken. Ontwikkeling als een steeds rijker wordend repertoire van handelingsmogelijkheden. 'Ontwikkelperspectief' is binnen basisontwikkeling een veelgebruikt woord in dat verband. Er is een lonkend perspectief waar kinderen naartoe groeien, maar het ontwikkelingsverloop is geen doorgaande rechte lijn die voor elk

kind gelijk is en waarvan de stapjes op die lijn aan kalenderleeftijden zijn gekoppeld. De verschillende ontwikkelingsgebieden grijpen in elkaar (holistisch perspectief) en de verschillen tussen kinderen zijn zeker zo groot als de overeenkomsten. Dat maakt dat er bij het ontwerpen van onderwijs gezocht wordt naar rijke activiteiten waarbinnen voor elk kind wat te leren valt.

Huidige ontwikkelingen

Het statement 'ontwikkelingsgericht werken als het kan, programmagericht werken als het moet', zoals dat nogal eens wordt gehoord, doet het onderwijsconcept geen recht. Sterker nog: het verraad een oppervlakkige en naïeve manier van nadenken over ontwikkelingsgericht onderwijs. In *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw*

Een spelgeoriënteerd curriculum is de kern van onderwijs aan jonge kinderen

De ervaring leert dat er op heel diverse manieren naar spel gekeken wordt

Wil je op de hoogte blijven van de ontwikkelingen rondom het jonge kind?

Neem nu een abonnement op HJK

Wil je niets missen, neem dan een abonnement op HJK én JSW en betaal slechts €119,50 per jaar

HJK lezen op tablet en pc via Schooltas

Ontvang 10 x HJK

Krijg toegang tot het digitaal archief

Studenten ontvangen **40%** korting

Samen voor €79,- per jaar

Meer weten? Ga naar www.hjk-online.nl of bel 088-2266691

(Janssen-Vos & Van der Meer, 2017) worden expliciete verbindingen gemaakt met actuele thema's. Onderwijsdoelen zoals die zijn opgenomen in het rapport *Ons onderwijs2032* (Schnabel et al., 2016) worden vergeleken met de doelen van basisontwikkeling. Binnen het ontwikkelingsgericht onderwijs blijken de adviezen van Schnabel et al. (2016) al een plek te hebben. Datzelfde geldt voor de zogenaamde 21^e eeuwse vaardigheden (Thijs, Fisser, & Vander Hoeven, 2014). Het is te hopen dat hiermee ook duidelijk wordt dat dit geen toeval is. Het zit in het concept van ontwikkelingsgericht onderwijs 'ingebakken' dat je continu verhoudt tot de wereld om je heen als een betrokken persoon met hoofd, hart en handen. Dit onderwijs vervreemdt kinderen niet van de wereld waarin ze leven en ook leerkrachten niet

van nieuwe onderwijsontwikkelingen. Een apart hoofdstuk in *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw* (Janssen-Vos & Van der Meer, 2017) is gewijd aan de organisatie en het omgaan met verschillen. Dit hoofdstuk past helemaal in het denken over passend onderwijs en opbrengstgericht werken. Een belangrijk uitgangspunt is dat verschillen tussen kinderen niet geproblematiseerd worden, maar juist gewaardeerd. Er wordt niet uitgegaan van het gemiddelde kind (dat eigenlijk niet bestaat) en dat als norm wordt gehanteerd voor andere kinderen (die meer en minder kunnen dan het gemiddelde kind), waardoor verschillen tussen kinderen eerder als hinderlijk en lastig ervaren worden. Het startpunt is dat er op allerlei vlakken grote verschillen binnen een groep bestaan en dat als vanzelfsprekend iedereen mee mag doen in de activiteiten. De kern van deze manier van werken is dat je onderwijs ontwerpt waarbij je niet zozeer voor alle 'niveaus' andere activiteiten aanbiedt, maar binnen de activiteit voor alle kinderen ruimte biedt om ervaringen op te doen en te leren.

Ervaringen opdoen en delen

Het is moeilijk om ontwikkelingsgericht onderwijs en basisontwikkeling daarbinnen neutraal te bespreken en mijn enthousiasme in te nemen. Als pedagoog in hart en nieren adem ik op bij een onderwijsvisie die de persoonsontwikkeling centraal zet, goed onderbouwd is en tegelijk zo praktisch weet in te steken. Probeer het eens, het kind en de professional gun ik het. ☀

Leestips

- Koning, L. de (2013). *Vakken en vorming in onderzoek. Ontwikkelingsgericht onderwijs in de bovenbouw*. Assen: Van Gorcum.
- Oers, B. van (2013). An activity theory view on the development of playing. In I. Schouwboe & D. Winther-Lindquist (eds.), *Children's Play and Development: Cultural-Historical Perspectives* (pp. 231-249). Dordrecht: Springer.
- Pompert, B. (2017). *Thema's en taal*. Assen: Van Gorcum.

Literatuur

- Janssen-Vos, F. (2008). *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw*. Assen: Van Gorcum.
- Janssen-Vos, F. & Meer, L. van der (2017). *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw*. Assen: Van Gorcum.
- Schnabel, P., Dam, G. ten, Douma, T., Eijk, E. van, Tabarki, F., Touw, A. van der, Verweij, J., & Visser, M. (2016). *Ons onderwijs2032. Eindadvies*. Den Haag: Platform Onderwijs2032.
- Thijs, A., Fisser, P. & Vander Hoeven, M. (2014). *21e eeuwse vaardigheden in het curriculum van het funderend onderwijs*. Enschede: SLO.

